

УДК [342.553.03:352/353:340.141] (477-2)»13/17»
DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.3>

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ (XVII-XVIII СТ.) ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Бойко І.Й.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри історії держави,
права та політико-правових учень

Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-8444-6787

Бойко І.Й. Історичний досвід участі представників громадськості у здійсненні правосуддя в Україні (XVII-XVIII ст.) та його застосування у сучасних умовах.

У статті проаналізовано історичний досвід участі громадськості у здійсненні правосуддя в Україні (XVII-XVIII ст.) та визначено особливості його застосування у сучасних умовах.

Зазначено, що історичний досвід організації та діяльності копних судів в Україні свідчить про наявність в українського народу демократичних традицій здійснення правосуддя. Українське звичаєве право передбачало участь народу у здійсненні правосуддя. Національний історичний правовий досвід свідчить, що участь народу у здійсненні правосуддя є характерними рисами українського права, які формувалися і функціонували на українських землях упродовж століть.

Наголошено, що з історичного досвіду можна виокремити кілька принципів, актуальних і сьогодні, зокрема народна участь у здійсненні правосуддя, публічність і відкритість судового процесу, підзвітність суддів громаді, орієнтація на справедливість, а не формалізм, довіра як основа легітимності суду. Історичний досвід участі громадськості у здійсненні правосуддя у сучасних умовах може бути корисним, зокрема для розвитку і утвердження інституту присяжних в Україні. Зокрема, історичну участь громади можна адаптувати через реальне (а не формальне) залучення присяжних; розширення категорій справ, які розглядаються за участю присяжних; підвищення ролі присяжних у прийнятті рішень. Це перегукується з козацькою традицією колективного ухвалення рішень. Важливою складовою історичного досвіду є активізація у сучасних умовах громадського контролю за судовою владою. На зразок історичної підзвітності суддів громаді, створення громадських рад при судах; участь представників громадськості в дисциплінарних органах; відкриті судові засідання та доступ до судових рішень.

Акцентовано, що історичний досвід підтверджує важливість застосування альтернативного вирішення спорів. Так, звичаєве право XVII-XVIII ст. часто прагнуло примирення, а не покарання. У сучасних умовах це медіація; примирні процедури; відновне правосуддя. Важливою проблемою сьогодення є необхідність підвищення правової культури громадян. Як і в минулому, так і у сучасних умовах ефективна участь громади можлива лише за умови правової освіти населення; формування відчуття відповідальності за правопорядок; довіри між громадянами та судовою системою. Історичний досвід України показує, що участь громадськості в здійсненні правосуддя є традиційною, а не запозиченою ззовні; така участь сприяє легітимності судових рішень; відновлення елементів народної участі може підвищити довіру до судової влади, що є критично важливим у сучасних умовах війни росії проти України.

Ключові слова: участь громадськості, копне судочинство, правосуддя, суд присяжних, громадський контроль, доброчесність суддів, легітимність суддів, прозорість. судова влада, Україна.

Boyko I.Y. Historical experience of public participation in the administration of justice in Ukraine (17th–18th centuries) and its application in contemporary conditions.

The article analyzes the historical experience of public participation in the administration of justice in Ukraine in the 17th–18th centuries and identifies the features of its application in modern conditions.

It is noted that the historical experience of the organization and functioning of kopni courts in Ukraine testifies to the existence of democratic traditions of administering justice among the Ukrainian people. Ukrainian customary law provided for public participation in the administration of justice. National historical legal experience demonstrates that public participation in the administration of justice constitutes a characteristic feature of Ukrainian law, which was formed and functioned on Ukrainian lands over the course of centuries.

It is emphasized that several principles may be derived from historical experience that remain relevant today, in particular: public participation in the administration of justice; publicity and openness of judicial proceedings; accountability of judges to the community; an orientation toward justice rather than formalism; and trust as the basis of judicial legitimacy. The historical experience of public participation in the administration of justice under modern conditions may be useful, in particular, for the development and strengthening of the jury system in Ukraine. Specifically, historical community participation may be adapted through the real (rather than formal) involvement of jurors; the expansion of categories of cases heard with jury participation; and the enhancement of the role of jurors in decision-making. This resonates with the Cossack tradition of collective decision-making. An important component of historical experience is the activation, under modern conditions, of public oversight of the judiciary. By analogy with the historical accountability of judges to the community, this includes the establishment of public councils at courts; participation of members of the public in disciplinary bodies; open court hearings; and access to court decisions.

It is emphasized that historical experience confirms the importance of applying alternative dispute resolution mechanisms. Thus, customary law of the 17th–18th centuries often sought reconciliation rather than punishment. In modern conditions, this is reflected in mediation, conciliatory procedures, and restorative justice. A significant contemporary challenge is the need to enhance the legal culture of citizens. As in the past, effective public participation today is possible only on the condition of legal education of the population; the formation of a sense of responsibility for law and order; and trust between citizens and the judicial system. The historical experience of Ukraine shows that public participation in the administration of justice is traditional rather than borrowed from external sources; such participation contributes to the legitimacy of judicial decisions; and the restoration of elements of popular participation may increase trust in the judiciary, which is critically important under the current conditions of Russia's war against Ukraine.

Key words: public participation, public judicial proceedings, justice, jury trial, public oversight, judicial integrity, judicial legitimacy, transparency, judiciary, Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах однією з важливих проблем реалізації судової реформи в Україні є ефективне забезпечення участі громадськості у здійсненні правосуддя. Участь громадськості у здійсненні правосуддя – це важливий демократичний принцип, який забезпечує відкритість судової влади, довіру суспільства до суду та контроль за справедливістю судових рішень. Чинна Конституція України у ст. 124 зазначає: «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних». Проте, порядок реалізації участі народу у процесі здійснення правосуддя знайшов своє відображення в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. та Кримінально-процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 р., які закрипили інститут «суд присяжних» [1].

Суд присяжних – це форма судочинства, за якої громадяни (присяжні) беруть участь у розгляді справи та вирішують питання факту, а не права. Присяжні визначають, винна людина чи ні, а професійний суддя керує судовим процесом, роз'яснює зміст закону і призначає покарання (якщо вина доведена). Інакше кажучи, присяжні – це громадяни, які разом із професійними суддями беруть участь у розгляді окремих категорій справ. В Україні присяжні залучаються переважно у кримінальних справах щодо особливо тяжких злочинів та в деяких цивільних справах. Їхня роль – представляти суспільний погляд і сприяти справедливому вирішенню справи. Раніше ширше застосовувалися в судах народні засідателі, нині їхню функцію фактично замінив інститут присяжних. Участь присяжних у здійсненні правосуддя сприяє відкритості судових засідань. Громадяни мають право бути присутніми на відкритих судових засіданнях. Це сприяє прозорості судового процесу та запобігає зловживанням. Здійснюється також громадський контроль, що передбачає діяльність громадських організацій, правозахисників, журналістів, моніторинг судових процесів, аналіз судової практики, інформування суспільства. У цьому контексті можна говорити про таку форму демократії, як «судова демократія» – режим здійснення судової влади, за якого народ бере в ньому участь безпосередньо або опосередковано [2]. Завдяки участі громадськості у здійсненні правосуддя підвищується довіра до судової системи, ефективно забезпечується принцип гласності, реалізовується незалежність суду, формується правова культура громадян. Участь громадськості у здійсненні правосуддя є необхідною умовою функціонування правової держави. Вона допомагає зробити судову владу більш відкритою, справедливою та підзвітною суспільству.

Мета дослідження. Проаналізувати історичний досвід участі громадськості у здійсненні правосуддя в Україні (XVII–XVIII ст.) та визначити особливості його застосування у сучасних умовах.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти участі громадськості у здійсненні правосуддя в Україні вивчали: Ю.М. Бисага, О.Д. Бойков, В.Д. Бринцев, Ю.М. Грошевий, В.Б. Ковальчук,

В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, І.О. Русанова, П.П. Пилипчук та ін. При цьому, в українській юридичній важливо проаналізувати та узагальнити історичний досвід участі громадськості у здійсненні правосуддя в Україні, зокрема у XVII-XVIII ст. та визначити особливості його застосування у сучасних умовах. Все це обумовлює актуальність наукового пошуку у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Аналіз юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що досягнення успіхів у реалізації участі громадян у здійсненні правосуддя в сучасній Україні можливо, серед іншого, завдяки використанню історичного правового досвіду. В Україні ідеї участі народу в здійсненні правосуддя мають давню історію, що сягає часів Києво-Руської держави, її спадкоємиці та наступниці - Галицько-Волинської держави. Проте найбільшого розвитку інститут участі громадян у здійсненні правосуддя досягнув в Українській козацькій державі (Гетьманщині) в (XVII-XVIII ст.).

Участь громадськості у здійсненні правосуддя найбільш прослідковувалася в українських селах впродовж XIV-XVIII ст., де судочинство здійснювали копні суди. Копний суд – це традиційний орган громадського правосуддя, який існував на українських землях у добу Середньовіччя та раннього Нового часу (переважно XIV-XVIII ст.). Він утворився як форма самоорганізації сільського населення і ґрунтувався на нормах українського звичаєвого права. Основою копного суду було сусідське об'єднання – громада кількох сіл або окремих господарств, які спільно вирішували питання правопорядку. Назва «копа» походить від народного зібрання, на яке сходилися повноправні члени громади (господарі дворів). Копний суд мав громадський характер, оскільки не створювався державною владою; складався з представників місцевої громади (поважних, досвідчених чоловіків); рішення ухвалювалися колективно та відкрито; судочинство спиралося на звичаєве право і громадську мораль. Юрисдикція копного суду поширювалася на сільські територіальні громади і включала розгляд земельних спорів; майнових конфліктів; дрібних кримінальних правопорушень (крадіжки, бійки, підпали); питань громадського порядку. Важливою рисою копного суду була відповідальність громади за правопорядок: сусіди спільно розшукували злочинця, давали свідчення та забезпечували виконання вироку. Таким чином, копний суд не лише здійснював правосуддя, а й зміцнював внутрішню згуртованість сільських громад [3].

Підвідомчість копного суду передбачала вирішення ним цивільних і кримінальних справ, проте в його практиці не відбулось чіткого розмежування судочинства на цивільне та кримінальне. Копному суду були підсудні усі суспільні групи, у тому числі шляхта, яка проживала в українських селах. Як бачимо, це могло викликати взаємне дублювання громадськими (копними) та державними судами своїх функцій. Проте І. Черкаський зазначав, що такого дублювання не було, оскільки право вирішального вибору суду, який розглядав справу, належало потерпілому (позивачу) [4].

Кожна стадія копного судочинства носила назву «копа». Залежно від справи, яку вирішував копний суд, їх кількість могла бути різною, проте загалом можна згрупувати та виділити три основні стадії копного судочинства: гаряча копа (розслідування злочинів), велика копа (судовий розгляд) та завита копа (виконання рішень). Український правознавець Я. Падох виділив наступні засади копного судочинства: усність; безпосередність; диспозитивність сторін процесу; єдність провадження в цивільних і кримінальних справах; поміркований формалізм [5]. Крім названих засад, копному судочинству також були властивими гласність, змагальність і рівноправність сторін процесу.

Здійснення копними судами попереднього розслідування починалось із скарги (позову) потерпілого (позивача). Скарга (позов) у копному судочинстві, як правило, надавалась суду в усній формі. У цій скарзі можна умовно виділити три частини: вступ (у ньому зазвичай позивач розповідав про передумови своєї проблеми); суть позову (розповідь про заподіяну шкоду); запевнення про те, що у нього (позивача) немає жодних сумнівів у тому, що лише копний суд може дану справу розглянути та вирішити.

На підставі скарги потерпілого копний суд відкривав провадження у справі. Відкриттю провадження по справі передували деякі підготовчі дії. Перед початком гарячої копи громада, тобто представники народу, обирала копних суддів, інколи це відбувалося перед ухваленням рішення. Копні судді давали присягу, що винного захищати не будуть. Після присяги вони кидали шапки у коло, яке обступала громада. Це було так зване копне коло, в яке ставала особа, щоб надати певні показання на стадії судового розгляду копним судом. Коли завершувались підготовчі дії, копні судді здійснювали оголошення про початок судового процесу та зміст судової справи [6].

«Гаряча копа» як стадія судочинства передбачала розшук злочинця, дізнання та попереднє слідство по справі. Кримінальний розшук здійснювали копні суди, передусім, шляхом гоніння сліду та зводу.

Гоніння сліду було основним засобом розшуку особи, яку підозрювали у вчиненні злочину. Копний суд «гнав слід», тобто проводив розшук від села до села. Село, яке вивело слід за межі своєї

території вважалось "очищеним" від усяких підозр, зокрема в переховуванні злочинця, тому не несло юридичної відповідальності. Колективна відповідальність членів територіальної громади також не наступала у тих випадках, коли село, до якого привів слід, добровільно видавало злочинця чи вказувало на нього. Коли слід не вдавалось вивести за межі села, але громада не виступала на захист розшукуваного, слід гнався від "землі" до "землі" або від двору до двору. Селянин, який виводив слід за межі своєї нерухомої власності, також вважався "очищеним", тому його не притягували до відповідальності. Якщо слід не хотіли чи не могли вивести, не хотіли знайти та видати злочинця, якщо знищували сліди тощо, наступала відповідальність села або окремих осіб, які володіли нерухомим майном [7].

Звід застосовували, якщо втрачена річ знаходилась до "закличу" чи була знайдена в іншій місцевості, а особа, в якій побачили цю річ, заперечувала неправомірність її набуття. Потерпілий при свідках звертався до володільця крадених речей і вимагав довести правомірність його володіння. За такий доказ вважалось визначення особи, від якої володільць отримав речі. Після отримання відомостей про цю особу, "гаряча копа" прямувала до неї. Тоді потерпілий вимагав довести правомірність володіння і в цієї особи. Процесуальна дія зводу, як бачимо, подібна до гоніння сліду, з тією відмінністю, що при зводі йшли не за слідом, а за "сводами", "заводцями", до яких перейшли крадені речі. Ведення зводу припинялося на "третьому своді": третій володільць мусив крадену річ повернути потерпілому без заперечень і відшкодування, але цим актом набував право шукати "свого кривдника" за наступними зводами.

Важливе значення у копному судочинстві мало "поволання" – оголошення про злочин. Шляхом поволання усіх жителі копного округу закликали до збирання доказів по справі. Як правило, цю процесуальну дію застосовували у справах про вбивство. Після оголошення про злочин або одночасно з цим родичі вбитого розпитували всіх, кому було відомо про злочин. Коли це опитування не давало бажаних результатів, тоді копний суд вдавався до "прослуху". За допомогою прослуху потерпілий сподівався отримати хоча б якісь дані, за допомогою яких вдалося б знайти вбивцю [8].

Під час розслідування злочину копні суди застосовували складну систему слідчих дій, які не втратили своєї актуальності й сьогодні: обшук, огляд, допит тощо. Копний суд також застосовував ідентифікацію, в процесі якої тотожність встановлювали шляхом візуального порівняння чи простого прикладання. Наприклад, зіставлення підшви взуття підозрюваного чи іншого предмету зі слідом, який було виявлено на місці злочину. Доволі поширеною практикою була участь возного (державного судового чиновника) у здійсненні копними судами слідчих дій, який у своїх звітах фіксував їх результати. У тогочасному законодавстві формувалися також зародки інституту участі в слідчих діях фахівців – пропонувалося, щоб в огляді ран і побоїв брав участь цирульник у статусі спеціаліста [6]. Якщо на трьох колективних допитах учасники копного зібрання заявляли, що вони нічого у даній справі не знають, а в позивача не було необхідних доказів, скликалась "присяжна копа". Позивач вибирав кілька чоловік із кожного села та зобов'язував присягнути, що вони злочин не вчиняли та не знають злочинця. "Присяжна копа" відбувалась наступного дня після третього колективного допиту. Людей, які відмовлялись від присяги, визнавали винними у злочині. Коли ж усі приймали присягу за встановленими правовим звичаєм правилами, тоді провадження по даній кримінальній справі закривали. "Гаряча копа" (попереднє розслідування) завершувалась "даванням вини". Копний суд або особисто потерпілий на підставі зібраних у процесі слідства доказів звинувачували певну особу чи кількох осіб у вчиненні злочину. Після "давання вини" копний суд (тобто "велика копа") розпочинав судовий розгляд справи.

Склад копного суду під час "великої копи" був структурованим. Загалом усіх учасників копного суду називали "копниками". Копні судді (їх кількість не була фіксованою та становила залежно від справи 10–20 осіб), що обирались населенням копного округу, були господарями домів і мали постійну осілість в околиці. Тільки вони мали право прийняти рішення у справі. Окрім копних суддів, на велику копу запрошували по одному-двох чоловіків з трьох сіл сусіднього копного округу. Вони мали назву в копному судочинстві "люди сторонні". У них не було права голосу, проте ці суб'єкти процесу слідували за ходом судового розгляду. На засіданні копного суду могли бути присутні поміщики та державні чиновники, але також без права голосу. Решту копного зібрання становило селянство (громада), тобто публіка, обов'язкова участь якої в кожному засіданні копного суду максимально забезпечувала гласність судового процесу. Серед державних чиновників найбільш важливим правовим статусом у копному судочинстві був наділений возний (до 1566 р. – виж), який брав участь у засіданнях копного суду, записував прийняті рішення та звітував про них у гродському суді.

Судовий розгляд (велика копа) відбувався на "коповищі" гласно, відкрито і прозоро колегіально складом суду, який жителі копного округу обирали в кожній справі. Розгляд судових справ відбувався за широкої участі представників громадськості, які не тільки були звичайними слуха-

чами, а й часто вступали в обговорення справи і надавали копному суду докази з власної ініціативи. Учасники копного судочинства керувалися, насамперед, власним розумінням справедливості, "здоровим глуздом" і нормами українського звичаєвого права. Важливою частиною стадії судового розгляду ("великої копи") були заходи, які вживали копні суди для примирення учасників судового процесу з умовою компенсації шкоди, заподіяної правопорушенням. Неявка на засідання копного суду могла бути підставою для негативного рішення у справі.

Коповища були незмінними протягом багатьох століть та визначеними звичаями громади місцями (зазвичай під відкритим небом) зібрань і засідань копних судів. Очевидно, на коповищах раніше провадили свої засідання вервні суди, а, можливо, перед ними ще й общинні суди додержавного суспільства. Розгляд справи копним судом розпочинався з того, що потерпілий розповідав суддям обставини справи разом з даними, зібраними під час гарячої копи. Після цього копний суд викликав підсудного, щоб той навів докази своєї невинуватості. Гурт учасників копного суду під час засідання набирав круглої форми з вільним місцем посередині. Дане місце називалось "копне коло". У нього ставали учасники судового процесу для виголошення своїх міркувань, вимог, свідчень і надання доказів.

Копне судочинство носило змагальний характер, тому сторони процесу доводили свою правоту шляхом судових дебатів. Документи, що зберегли до наших часів відомості про діяльність українських копних судів, свідчать, що не тільки судді (що само собою зрозуміло), а й сторони та громада на суді під час процесу виявляли досконале знання українського звичаєвого права; сторони у процесі часто цитували звичаєво-правові норми, переказуючи їх зміст в стислих реченнях. Найважливішим моментом у копному судочинстві було не тільки наведення фактичних доказів, а й з'ясування та доведення перед копним судом юридичної дії самої звичаєво-правової норми, на підставі якої слід було вирішити справу. У таких випадках змагання сторін щодо фактичних обставин справи перетворювалось на спір про чинність юридичної норми [9].

Підсудний (відповідач) повинен був "вивід слухний із себе вчинити", тобто довести свою невинність у злочині. За заявами сторін копний суд прослуховував свідків, оглядав речові докази, місце події, проводив допити, у тому числі із застосуванням тортур ("мук"). Коли за результатами судового розгляду одна із сторін була більш близькою до істини, копний суд зобов'язував її присягнути [5]. Ці процесуальні дії можна згрупувати в етап судового слідства на стадії великої копи.

Під час розгляду справи у копному суді розповсюдженою практикою були примирні процедури між сторонами. Українське звичаєве (копне) право допускало можливість укладення мирової угоди на будь-якій стадії копного процесу. Потерпілий мав право помиритись із засудженим навіть під час виконання копним судом рішення про смертну кару. Як правило, взамін за прощення винний сплачував потерпілому певну грошову суму.

У копному судочинстві функціонувала доволі складна система доказів: речові докази, зокрема вкрадена річ ("лице"), сліди побоїв, рани, труп вбитої людини, сліди на дорозі тощо; особисте зізнання; покази свідків ("видоки", "послухи", "люди"); присяга сторін процесу та свідків; ордалії ("муки"), які передбачали випробування водою, залізом або батогами.

Речові докази в копному судочинстві позначались терміном "знаки". Нерухомі речові докази (наприклад, сліди на дорозі) оглядалися копними суддями, свідками та деколи возним. На стадії "великої копи" ці суб'єкти підтверджували відповідний факт під присягою. Рухомі речові докази мали загальну назву "лице", які потерпілий повинен був доставляти безпосередньо на засідання копного суду. "Лице" було не тільки важливим доказом, а й посилювало кримінальну відповідальність засудженого злочинця. Злодія, якого ловили з "лицем", тобто з краденим майном, копний суд зазвичай засуджував до смертної кари.

Покази свідків у копному судочинстві мали велике значення. Попри обмеження у Руській Правді кола осіб, які могли бути свідками, копні суди визнавали правомірними свідчення усіх людей незалежно від їхнього суспільного стану та статі. До свідків було тільки дві вимоги: осілість і добра репутація [10].

Завершальною стадією копного судочинства була "завита копа". Її назва походила від слова "завити", що означало "закінчити". "Завитою копою" вважалось будь-яке засідання копного суду, на якому він виносив остаточне рішення у справі. За ідеальних умов згідно з українськими правовими звичаями стадія "завитої копи" була також стадією виконання вироку копного суду. Рішення копних судів називались "декретами" або "сказаннями". Вони приймалися після дослідження всіх наявних доказів і судового розгляду. Рішення копного суду приймали тільки копні судді, хоча інші учасники копи також могли висловити свою думку з цього приводу. Копні судді разом повинні були дійти до спільного одноголосного рішення. Прийняттю рішення передувала нарада копних суддів [11].

Суворість покарання, присудженого копним судом залежала від ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину. За злочини невеликої тяжкості копний суд присуджував м'які покарання, зо-

крема штраф і компенсацію заподіяної шкоди потерпілому. Проте за великі розкрадання, підпали, вбивства, множинність злочинів тощо покарання були дуже суворими і навіть жорстокими, незважаючи на те, до якого суспільного стану належав потерпілий.

Оскаржити рішення копного суду можна було (залежно від історичного періоду та регіону) в гродських, земських, домініальних, каптурових і сотенних судах. Рішення копного суду могли бути оскаржені не тільки в державних судах. Як виняток із загальних правил копного судочинства, допускалась додаткова стадія копного процесу, яка носила назву "обча копа" (загальна копа), в якій брали участь жителі кількох сусідніх копних округів. Завданням "обчої копи" був перегляд рішення, прийнятого на "завитій копі". На цій надзвичайній стадії копного судочинства склад копного суду значно розширювався у порівнянні з "великою копою". "Обча копа" була надзвичайним зібранням, присутність на якому поруч з жителями копного округу, де справа розглядалась у першій інстанції, людей з інших копних округів забезпечувала неупередженість копного суду при перегляді судової справи у другій інстанції.

Копний суд був водночас і слідчим, і судовим, і виконавчим органом, тому, як правило, сам виконував свої рішення. При виникненні труднощів у виконанні свого рішення копний суд був уповноважений звертатись за допомогою до гродського суду. Також при ухиленні відповідача від сплати присудженої компенсації або штрафу копний суд мав право звертатись за допомогою до місцевої влади, на території якої проживав засуджений. Під час "завитої копи" до засудженого в кримінальній справі могли застосовувати тілесні покарання або смертна кара. Для цього кільком членам громади копний суд делегував функції ката. Крім того, члени громади інколи збирали кошти та наймали професійного ката [12].

Діяльність копних судів вагомо вплинула на розвиток судових органів і здійснення судочинства в українських селах. Це виявилось в тому, що апробовані столітньою практикою копні правові звичаї застосовувались у сільському судочинстві навіть у XIX ст., а подекуди – і на початку XX ст.

Висновки. На основі проведеного дослідження вважаємо, що історичний досвід організації та діяльності копних судів в Україні свідчить про наявність в українського народу демократичних традицій здійснення правосуддя. Українське звичаєве право передбачало участь народу у здійсненні правосуддя. Національний історичний правовий досвід свідчить, що участь народу у здійсненні правосуддя є характерними рисами українського права, які формувалися і функціонували на українських землях упродовж століть.

З історичного досвіду можна виокремити кілька принципів, актуальних і сьогодні, зокрема народна участь у здійсненні правосуддя, публічність і відкритість судового процесу, підвітність суддів громаді, орієнтація на справедливість, а не формалізм, довіра як основа легітимності суду. Історичний досвід участі громадськості у здійсненні правосуддя в сучасних умовах може бути корисним для розвитку інституту присяжних в Україні. Зокрема, історичну участь громади можна адаптувати через реальне (а не формальне) залучення присяжних; розширення категорій справ, які розглядаються за участю присяжних; підвищення ролі присяжних у прийнятті рішень. Це переформується з козацькою традицією колективного ухвалення рішень.

Важливою складовою історичного досвіду є активізація у сучасних умовах громадського контролю за судовою владою, зокрема підвітність суддів громаді, створення громадських рад при судах; участь представників громадськості в дисциплінарних органах; відкриті судові засідання та доступ до судових рішень.

Історичний досвід підтверджує важливість застосування альтернативного вирішення спорів. Так, звичаєве право XVII–XVIII ст. часто прагнуло примирення, а не покарання. У сучасних умовах це медіація; примирні процедури; відновне правосуддя.

Проблемою сьогодення є необхідність підвищення правової культури громадян. Як і в минулому, так і у сучасних умовах ефективна участь громади можлива лише за умови правової освіти населення; формування відчуття відповідальності за правопорядок; довіри між громадянами та судовою системою.

Історичний досвід України показує, що участь громадськості в здійсненні правосуддя є традиційною, а не запозиченою ззовні; така участь сприяє легітимності судових рішень; відновлення елементів народної участі може підвищити довіру до судової влади, що є критично важливим у сучасних умовах війни росії проти України.

Отже, історичний досвід XVII–XVIII ст. може бути успішно застосований у сучасній Україні шляхом розвитку інституту присяжних, громадського контролю, альтернативних способів вирішення спорів та підвищення правової культури. Це дозволить поєднати сучасні правові стандарти з національними традиціями народного правосуддя та зміцнити демократичні засади судової влади в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бисага Ю.М. Форми участі народу у процесі здійсненні правосуддя в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2014. Випуск 26. С.56-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_26_14.
2. Ковальчук В.Б. Участь громадян у здійсненні правосуддя та легітимації судової влади: вітчизняний та європейський досвід. *Український часопис конституційного права*. 3. 2025. С. 41-58. DOI: 10.33498/louu-2025-06-100.
3. Бедрій М. Основні ознаки українських копних судів (XIV-XVIII ст.) *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 34. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bedrii_Marian/Osnovni_oznaky_ukrainskykh_kopnykh_sudiv_XIV-XVIII_st.pdf?
4. Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI-XVIII в. в. Праці комісії для виучування історії західноруського та вкраїнського права. Вип. 4, 5. Київ, 1928. С. 85. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005665>.
5. Падох Я. Суди й судовий процес старої України. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, Львів, 1990. С. 86-89. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000023877>.
6. Тищик Б., Бедрій М. Копне судочинство в Україні та особливості його здійснення (XIV-XVIII ст.) *Право України*. 2010. № 1. С. 69–70. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=pl&user=V0brFV0AAAAJ&citation_for_view=V0brFV0AAAAJ:7PzIFSSx8tAC (дата звернення: 25.01.2026).
7. Ясинський М. "Село" и "верв" Русской Правды. Антологія української юридичної думки / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Том 2: Історія держави і права України: Руська Правда. Київ: Юридична думка, 2002. С. 272. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/0034449.pdf?utm_source=chatgpt.com.
8. Бедрій М. Розслідування злочинів в українському копному судочинстві (XIV-XVIII ст.) *Проблеми законності*. Вип. 111. Харків, 2010. С. 252–254. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/archive>.
9. Бедрій М. Стадія судового розгляду в українському копному судочинстві (XIV-XVIII ст.) *Вісник Львівського університету. Серія юрид.* Вип. 51. Львів, 2010. С. 22–23. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bedrii_Marian/Stadiia_sudovoho_rozhliadu_v_ukrainskomu_kopnomu_sudochynstvi_XIV-XVIII_st.pdf?
10. Бедрій М. Докази та доказування в українському копному судочинстві (XIV-XVIII ст.) *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12. Київ, 2009. С. 154–155. URL: http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2009/12_2009.pdf.
11. Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI-XVIII вв. Праці комісії для виучування історії західноруського та вкраїнського права. Київ, 1928. Вип. 4, 5. С. 493. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005665>.
12. Бедрій М. Рішення українських копних судів: порядок прийняття, зміст, оскарження та виконання (XIV-XVIII ст.) *Держава і право*. Київ, 2009. Вип. 43. С. 176–178. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%96669395.

Дата першого надходження рукопису до видання: 4.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026